

МАТЕРІАЛІЗАЦІЯ АНАЛОГІЙ ЯК МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ ІРРЕАЛЬНОСТІ В ОПОВІДАННЯХ ЕДГАРА ПО

У статті розглядаються мовні засоби позначення ірреальності та механізми утворення даної категорії в оповіданнях Е.А. По. Розглядається вираження компоненту категорії ірреального "життя після смерті" та матеріалізація аналогій як ключового механізму створення ірреальності. Виокремлюються ключові концепти, що лежать в основі даного компоненту категорії.

Постановка проблеми. Питання ірреальності у лінгвістичній традиції є досить добре розробленим та дослідженим в аспекті граматики. Ірреальність розглядається як граматична категорія дієслова [1: 62]. Ірреальний (або нереальний) спосіб вказує не тільки на те, що даної дії (стану, процесу) немає в дійсності, але і на те, що вона не може відбутися [2: 248]. Морфологічними та синтаксичними засобами вираження ірреальності є дієслівний та синтаксичний ірреальний способи [3: 303, 393]. Сказати, що остаточно проблема ірреального значення в граматиці була вирішена і повністю себе вичерпала не можна, оскільки зараз набувають популярності дослідження, присвячені саме його теоретико-типологічному статусу [1: 12]. Втім, в англійській мові, ірреальність на граматичному рівні досліджувалася багатьма науковцями. Власне феномен ірреального цікавить філософів, літературознавців [4; 5]. Питання про ірреальне розроблялося у царині психології [6]. Не можна не зазначити, що категорія ірреального широко досліджується в теорії можливих світів. Здебільшого, вона тлумачиться в контексті визначення світів: світ реальний, який протиставляється світові ірреальному [7]. З розвитком сучасної науки та її зверненням до антропоцентричного фактору в мові, питання про ірреальне виходить на новий рівень, а саме на рівень семантики. На сьогодні існують розвідки, які досліджують ірреальність на рівні лексики [8], побіжно на рівні тексту ірреальність досліджувалася на матеріалі французької мови і визначалася як прихована граматична категорія [9]. Ми погоджуємось із думкою Т. М. Нікульшиної про те, що межі вивчення ірреального потрібно розширювати: "Водночас, незважаючи на досить глибоку висвітленість цієї проблеми в граматиці стосовно дієслова, питання щодо експлікації ірреальності іншими частинами мови, як і лінгвокогнітивні особливості, залишаються відкритими для обговорення. Вивчення і аналіз ірреальності з урахуванням останніх надбань антропоцентричного підходу мають лише поодинокі спроби" [10: 448]. Однією із таких розвідок є дисертаційне дослідження ірреальності як лінгвокультурного концепту (в просторі російської мови), який має багаточисленні прояви в мові, що виражаються за допомогою лексем: чудо, диво, чаклунство, магія та чари (які є ядерною зоною концепту) [11].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Попри низку досліджень, присвячених аналізу ірреальності в граматичному контексті [10], можна виокремити дослідження, що розглядають семантичний компонент категорії ірреального – це монографічне дослідження Т. М. Нікульшиної [8] та дисертаційне дослідження О. С. Попової [9]. У першій розвідці категорія ірреальності розглядається на рівні лексики (іменників) засобом виділення номінацій надприродної істоти (в межах якої виокремлюються лексико-семантичні поля "Дух" та "Бог"), фантастичної істоти жажливого вигляду (в межах якої виокремлюються лексичні одиниці на позначення істоти іншої цивілізації та номінації тварин з нереальними якостями), а також виокремлюються лексичні одиниці на позначення людини в контексті ірреальності (із реалізацією семантики "надприродні здібності" та "надзвичайні здібності"), носієм семантики ірреальності також визначається неістота, що виділяється в наступних тематичних групах: "Місцевість", "Предмет", "Рослина" та "Їжа". В іншій роботі – категорія ірреальності хоч і визначається як прихована граматична категорія, втім, маркери цієї категорії аналізуються як на лексичному і граматичному рівнях, так і на рівні тексту.

Невирішені раніше проблеми. Детально проаналізувавши сучасний стан розробленості явища ірреальності в лінгвістиці, можна стверджувати, що в семантичному та лінгвокогнітивному аспектах це питання не висвітлювалось у повному обсязі.

Мета статті полягає у дослідженні мовних засобів, за допомогою яких виражається значення компоненту категорії ірреального "життя після смерті".

Завдання статті:

- виокремити текстові ситуації ірреального "життя після смерті";
- дослідити спектр мовних засобів вираження даної категорії;
- проаналізувати механізми утворення ірреальності.

Викладення основного матеріалу. Сучасні мовознавчі тенденції тяжіють до того, щоб розрізняти семантичний компонент ситуацій, які не належать до реального, і граматичну категорію, грамами якої виражають даний семантичний елемент [1: 15]: "... термін *ірреаліс* вживається для позначення граматичної категорії (або її грами), а загальний семантичний компонент ситуацій, "що не належать до

реального світу", прийнято позначати словом *ірреальність*" Тому ми, за цією традицією, надалі будемо вживати терміни "ірреальність", "ірреальне", "категорія ірреального".

У нашому дослідженні, значення категорії ірреального полягає у запереченні реального, тобто наданні реальних якостей та характеристик тому, чого в об'єктивній дійсності бути не може. Ця категорія містить декілька компонентів, один з яких "життя після смерті". Механізми творення та мовні засоби вираження саме цього компоненту і розглядатимуться у цій статті.

Значенням компоненту категорії ірреального є існування істоти (мертвої людини, надприродного створіння), що не є живим за своєю суттю, але має фізичні властивості та ознаки живого. Когнітивний механізм, завдяки якому уможливилось створення цієї ірреальності, полягає у наданні (переносі) характеристик з одного понятійного простору до іншого. Результатом такого переносу є алогічність, аномальність та ірреальність висловлювання (ситуації). У текстах Е. А. По ми виділяємо два типи аналогії "мертвий (як/є) живий":

1) Понятійний простір "людина – людина": надання мертвій людині можливостей та характеристик живої;

2) Понятійний простір "людина – істота": надання можливостей і характеристик живої людини надприродному створінню.

Проілюструємо перший випадок. Дана текстова ситуація містить опис того, як труп людини встав, подивився та проговорив певні слова: "...there sprang up into a sitting position, directly facing the host, the bruised, bloody, and nearly putrid corpse of the murdered Mr. Shuttleworthy himself. It gazed for a few seconds, fixedly and sorrowfully, with its decaying and lack-lustre eyes, full into the countenance of Mr. Goodfellow; uttered slowly, but clearly and impressively, the words—"Thou art the man!" and then, falling over the side of the chest as if thoroughly satisfied, stretched out its limbs quiveringly upon the table" [12: 1007]. З понятійної сфери "жива людина" такі характеристики як: здатність до фізичного руху (сидіти, випрямлятися (sprang up into a sitting position), здатність до говоріння (uttered slowly, but clearly and impressively, the words), здатність до пильного погляду (it gazed) – були перенесені на понятійну сферу "мертва людина", для позначення якої вживається пряма номінація – corpse of the murdered Mr. Shuttleworthy himself, особовий займенник – it, its, що є показником середнього роду, неживої істоти та прикметники із семою "наносити/мати фізичні пошкодження" (побитий, закривавлений,) "процес трупного гниття": bruised, bloody, and nearly putrid corpse; decaying and lack-lustre eyes.

Інший текстовий фрагмент, в якому ірреальність реалізується через аналогію "мертвий (мертва людина) – живий (жива людина)", містить опис ситуації гіпнозу, під час якого межу між смертю та життям важко визначити: "As the sleep-waker pronounced these latter words, in a feeble tone, I observed on his countenance a singular expression, which somewhat alarmed me, and induced me to awake him at once. No sooner had I done this than, with a bright smile irradiating all his features, he fell back upon his pillow and expired. I noticed that in less than a minute afterward his corpse had all the stern rigidity of stone. His brow was of the coldness of ice. Thus, ordinarily, should it have appeared, only after long pressure from Azrael's hand. Had the sleep-waker, indeed, during the latter portion of his discourse, been addressing me from out the regions of the shadows?" [13: 461]. У цій ситуації допускається можливість того, що загіпнотизований вів діалог, можливо, вже будучи мертвим. Тобто, вже мертвій людині надається здатність живої – розмовляти. Невпевненість в тому, жива це людина чи ні, полягає в питальному реченні, яке так і лишається без відповіді, однак, тим самим реалізується ймовірність того, що загіпнотизований був вже мертвий, коли говорив. Таким чином, із понятійної сфери "жива людина" на понятійну сферу "мертва людина" переноситься характеристика "здатність до говоріння": pronounced these latter words. Сфера "мертва людина" позначається дескриптивно: опис мертвої людини, евфемізм на позначення смерті, використання міфічного імені та метафори на позначення смерті. Розглянемо ці засоби детальніше.

Опис мертвої людини здійснюється через перелік фізичних ознак смерті: a minute afterward his corpse had all the stern rigidity of stone (порівняння: мертво тіло, як твердий камінь); his brow was of the coldness of ice (порівняння: його чоло холодне, як лід).

Явище смерті вербалізується за допомогою евфемізму на позначення смерті (he fell back upon his pillow and expired), метафоричного перифразу (long pressure from Azrael's hand), що містить ім'я ангела – Азраїл (Azrael), – ангела смерті в єврейській та ісламській традиції [14], та метафори СМЕРТЬ – це МОРОК (he fell back upon his pillow and expired – been addressing me from out the regions of the shadows).

Слід відзначити використання словосполучення "sleep-waker", що можна віднести до квазіслів або аномальних словосполучень, з одного боку, воно не зафіксовано словниками, з іншого – поєднує в своєму значенні несполучуване: спати/смерть – не спати, бути безсонним.

Проілюструємо другий тип аналогії "мертвий (як/є) живий", а саме аналогії з понятійним простором "людина – істота", в якому відбувається надання можливостей і характеристик живої людини надприродному створінню.

Так само як і у попередніх прикладах, в основі ірреальної ситуації лежить механізм аналогії "мертвий – живий", втім, різниця полягає в суб'єкті аналогії: характеристики та якості переносяться не з людини на людину, а з людини на надприродне створіння. Так, тінь померлого, яку важко визначити, але яка має властивості живої істоти, може рухатись та розмовляти: "And lo! from among those sable draperies where the sounds of the song departed, there came forth a dark and undefined shadow – a shadow such as the moon, when low in heaven, might fashion from the figure of a man: but it was the shadow neither of man nor of God,

nor of any familiar thing. And quivering awhile among the draperies of the room, it at length rested in full view upon the surface of the door of brass. But the shadow was vague, and formless, and indefinite, and was the shadow neither of man nor of God—neither God of Greece, nor God of Chaldaea, nor any Egyptian God. And the shadow rested upon the brazen doorway, and under the arch of the entablature of the door, and moved not, nor spoke any word, but there became stationary and remained. And the door whereupon the shadow rested was, if I remember aright, over against the feet of the young Zoilus enshrouded. But we, the seven there assembled, having seen the shadow as it came out from among the draperies, dared not steadily behold it, but cast down our eyes, and gazed continually into the depths of the mirror of ebony. And at length I, Oinos, speaking some low words, demanded of the shadow its dwelling and its appellation. And the shadow answered, "I am SHADOW, and my dwelling is near to the Catacombs of Ptolemais, and hard by those dim plains of Helusion which border upon the foul Charonian canal". And then did we, the seven, start from our seats in horror, and stand trembling, and shuddering, and aghast, for the tones in the voice of the shadow were not the tones of any one being, but of a multitude of beings, and, varying in their cadences from syllable to syllable fell duskly upon our ears in the well-remembered and familiar accents of many thousand departed friends" [15: 513].

Таким чином, із понятійного простору "жива людина" ми виділяємо такі притаманні їй характеристики: здатність рухатись (there came the shadow, the shadow rested), здатність до пильного погляду (it gazed), здатність говорити (the shadow answered). Ці характеристики перенеслися на неживу істоту, яка позначається номінативно, тобто називається прямо: the shadow. Понятійний простір "нежива істота (надприродне створіння)" позначається низкою прикметників із семами "незрозумілість", "темний колір", порівняннями, номінаціями різних богів та міфічних назв, а також евфемізмами на позначення смерті:

- прикметники, що позначають невизначеність та незрозумілість: a dark and undefined shadow; the shadow was vague, and formless, and indefinite;
- порівняння: a shadow such as the moon, when low in heaven, might fashion from the figure of a man; but it was the shadow neither of man nor of God, nor of any familiar thing; the voice of the shadow were not the tones of any one being, but of a multitude of beings; the voice... in the well-remembered and familiar accents of many thousand departed friends;
- номінації богів: God; God of Greece; God of Chaldaea; Egyptian God;
- міфічні назви: the Catacombs of Ptolemais; dim plains of Helusion which border upon the foul Charonian canal;
- повтори: it was the shadow neither of man nor of God (два рази);
- евфемізми на позначення смерті: the sounds of the song departed; over against the feet of the young Zoilus enshrouded; familiar accents of many thousand departed friends.

Проаналізувавши вищезазначені текстові фрагменти, можна дійти висновку, що ключовим концептом, який є значущим при вираженні даної категорії є концепт СМЕРТЬ: у першому випадку, він виражається експліцитно (засобом опису трупу вбитої людини), в другому та третьому – імпліцитно (засобом евфемізації та метафоризації явища смерті).

Висновки. Значення категорії ірреального полягає у запереченні об'єктивної реальності, таким чином, дана категорія містить в собі низку елементів, які позначають процеси, факти, події, що не можуть існувати в реальному житті. В мові тексту вони позначаються прямою номінацією, використанням метафоричних перифразів, порівнянь, метафор, міфічними назвами, квазісловами та великою кількістю прикметників, що позначають фізичні ушкодження, трупні характеристики, відсутність процесів життя, невизначеність та дивність. Механізмом створення компоненту категорії ірреального "життя після смерті" є аналогія (мертвий має властивості та характеристики живого). Ключовим для вираження ірреальності у тексті є концепт СМЕРТЬ. **Перспективи подальших розвідок у даному напрямку.** Перспективним видається подальший аналіз когнітивних механізмів творення категорії ірреального, визначення її лінгвокогнітивних властивостей та дослідження ірреальності на рівні тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Исследования по теории грамматики. Ирреалис и ирреальность / Ред. Ю. А. Ландер, В. А. Плунгян, А. Ю. Урманчиева. – М. : Гнозис, 2004. – Вып. 3. – 476 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов : [изд. 4-е, стереотипное]. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Данченко И. С. Философский анализ мистических аспектов виртуальной реальности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. философ. наук : 09.00.01 "Онтология и теория познания" / И. С. Данченко. – Магнитогорск : Магнитог. гос. ун-т, 2002. – 17 с.
5. Козорог О. В. Фантастика и реальность в "Пестрых сказках" В. Ф. Одоевского : дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.02 "Русская литература" / О. В. Козорог. – Х. : Харьк. гос. пед. ун-т им. Г. С. Сковороды, 1998. – 168 с.
6. Панчишина Т. А. Ирреальне бажання як філософсько-психологічна категорія / Т. А. Панчишина // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 9. – С. 254–263.
7. Бабушкин А. П. "Возможные миры" в семантическом пространстве языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. – 86 с.
8. Нікульшина Т. М. Ирреальний світ англійською та українською мовами : [монографія] / Т. М. Нікульшина. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. – 186 с.

9. Попова Е. С. Маркеры ирреальности во французском языке : дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 "Романские языки" / Е. С. Попова. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2010. – 541 с.
10. Нікульшина Т. М. Дослідження ірреального в мовознавстві: сучасні тенденції / Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, серия "Филология. Социальные коммуникации". – 2011. – Том 24 (63). – № 2, Ч. 2. – С. 447–451.
11. Названова И. А. Концепт "ирреальность" в семантическом пространстве русского языка : дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 "Русский язык" / И. А. Названова. – Таганрог : Таганрогский гос. пед. институт, 2006. – 160 с.
12. Poe E. A. Thou art the Man [Електронний ресурс] : The Complete Tales Of Edgar Allan Poe // Електронна книга. – С. 1057. Режим доступу : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1890648>
13. Poe E. A. Mesmeric Revelation [Електронний ресурс] : The Complete Tales Of Edgar Allan Poe // Електронна книга. – С. 1057. Режим доступу : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1890648>
14. The Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/>
15. Poe E. A. Shadow – a Parable [Електронний ресурс] : The Complete Tales Of Edgar Allan Poe // Електронна книга. – С. 1057. – Режим доступу : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1890648>

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Issledovaniya po teorii grammatiki [Studies in the Theory of Grammar] Irrealis I irrealnost / Red. U. A. Lander, V. A. Plyngyan, A. U. Urmanchieva. – M. : Gnozis, 2004. – Vyp. 3. – 476 s.
2. Ahmanova O. S. Slovar lingvisticheskis terminov [The Dictionary of Linguistics Terms] : [izd. 4, stereotipnoe]. – M. : KomKniga, 2007. – 576 s.
3. Lingvisticheskij encyklopedicheskij slovar [The Linguistic Encyclopedic Dictionary] / Gl. red. V. N. Yarceva – M. : Sov.encyklopediya, 1990. – 685 s.
4. Danchenko I. S. Filosofskij analiz misticheskikh aspektov virtualnoj realnosti [Philosophical analysis of mystical aspects of virtual reality]: avtoref. dis. na soiskanie uchion. stepeni kand. filosof. nauk : 09.00.01 "Ontologiya i teoriya poznaniya" / I. S. Danchenko. – Magnitogorsk : Magnetogorskij gos.universitet, 2002. – 17 s.
5. Kozorog O. V. Fantastika i realnost v "Pestryh skazkah" V. F. Odoevskogo [The fantastic and reality in Various tales by V.F. Odoevskij] : dis. na soiskanie uchion. stepeni kand. filol. nauk : 10.01.02 "Russkaya literatura" / O. V. Kozorog. – Kh. : Kharkov. gos. ped.universitet im. G. S. Skovorodu, 1998. – 168 s.
6. Panchyshina T. A. Irrealne bazhannya yak filosofsko-psychologichna kategoriya [Irreal wish as phylosophycal and psychological category] / T. A. Panchyshina // Problemy sychasnoi psychologii. – 2010. – Vup. 9. – S. 254–263.
7. Babyshkin A. P. "Vozmozhnie miry" v semanticheskom prostranstve yazyka [Possible worlds in semantic space of the language] / A. P. Babyshkin. – Voronezh : Voronezh. gos. un-t, 2001. – 86 s.
8. Nikylshina T. M. Irrealnij svit anglijskoyu ta ukrainskoyu movamu [Irreal world in English and Ukrainian languages] : [monografiya] / T. M. Nikylshina. – Donetsk : Shidnui vudavnuchyi dim, 2010. – 186 s.
9. Popova E. S. Markeru irrealnosti vo francyzskom yazuke [The markers of irreality in French language] : dis. na soiskanie uchion. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.05 "Romanskie yazuki" / E. S. Popova. – Voronezh : Voronezh. gos. un-t, 2010. – 541 s.
10. Nikylshina T. M. Doslidzhennya irrealnogo v movoznavstvi: sychasni tendencii [The researches on the irreality in the linguistics: the modern tendencies] / Ychenue zapiski Tavricheskogo nac.un-ta im. V. I. Vernadskogo, seriya "Filologiya. Socialnue kommynikacii". – Tom 24 (63). – № 2. – Ch. 2. – S. 447–451.
11. Nazvanova I. A. Concept "irrealnost" v semanticheskom prostranstve russkogo yazuka [The "irreality" concept in the semantic space of the Russian language] : dis. na soiskanie uchion. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.01 "Russkij yazuk" / I. A. Nazvanova. – Taganrog : Taganrog. gos. ped. instityt, 2006. – 160 s.
12. Poe E. A. Thou art the Man [Elektronnyi resurs] : The Complete Tales Of Edgar Allan Poe // E-book. – S. 1057. – Rezhym dostupu : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1890648>
13. Poe E. A. Mesmeric Revelation [Elektronnyi resurs] : The Complete Tales Of Edgar Allan Poe // E-Book. – S. 1057. – Rezhym dostupu : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1890648>
14. The Merriam-Webster Dictionary [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.merriam-webster.com/>
15. Poe E. A. Shadow – a Parable [Elektronnyi resurs] : The Complete Tales Of Edgar Allan Poe // E-Book. – S. 1057. – Rezhym dostupu : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1890648>

Матеріал надійшов до редакції 24.05. 2013 р.

Кравец М. В. Материализация аналогии как механизм создания ирреальности в рассказах Эдгара По.

В статье рассматриваются языковые средства обозначения ирреальности и механизмы создания этой категории в рассказах Э. А. По. Рассматривается выражение компонента категории ирреального "жизнь после смерти" и материализация аналогии как основного механизма создания ирреальности. Выделяются основные концепты, лежащие в основе данного компонента категории.

Kravets M. V. Analogy Embodiment as the Mechanism of Irreality Formation in the Edgar Poe's Novels.

This paper investigates the language means of irreality formation and its embodiment mechanism in the Edgar Poe's novels. The expression of irreality category component "life after death" is analyzed. Also analogy as the main mechanism of its embodiment is described here. The key concepts of given category are named.